

COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRETMENLİK UYGULAMASI DERSİNİN UZAKTAN EĞİTİM YOLUYLA YAPILMASI: ÖRNEK BİR UYGULAMA MODELİ*

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Ahmet KOÇ¹

* Bu araştırma, Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 15.06.2020 tarih ve YDÜ/EB/2020/504 proje numaralı izni ile uygulanmıştır.

1 Dr., Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ahmet.koc@neu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6165-4401.

Geliş Tarihi: 16.07.2020 Kabul Tarihi: 11.10.2020 DOI: 10.37669/milliegitim.770561

Öz: Covid-19 salgını sürecinde öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitimle yapılmasına yönelik bir model ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada, Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencileri olan öğretmen adayları, on bir haftalık uzaktan eğitim sürecinin altı haftasını gözlem yaparak, beş haftasını öğrencileriyle uzaktan eğitim uygulaması yaparak tamamlamışlardır. Uzaktan eğitim yoluyla uygulama yapılan dersler (DKAB, Arapça ve İHL Meslek dersleri) hakkında öğretmen adaylarının ve öğrencilerinin deneyimleri ve bu kapsamda geliştirilen modele yönelik düşünceleri eğitimciler, araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından önem arz etmektedir. Uygulama sonrasındaki araştırmaya 150 öğrenci ve 26 öğretmen adayı katılmıştır. Karma yöntemle gerçekleştirilen araştırma 2020 yılında yapılmıştır. Nicel boyutta anket formu, nitel boyutta yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre; öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla aldıkları derslerin etkililiğine ve verimliliğine yönelik algılarının tam düzeyde olduğu, kız öğrencilerin ve evinde çalışma odası olan öğrencilerin diğer öğrencilere göre uzaktan eğitimle yapılan dersleri daha verimli buldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin uzaktan eğitimde kendilerini daha rahat hissettikleri, soru sorma ve cevap verme hususunda kendilerini daha iyi ifade ettikleri ancak derse motive olma konusunda sıkıntılar yaşadıkları tespit edilmiştir. İlahiyat fakültelerindeki öğretmen adaylarına "Açık ve Uzaktan Öğrenme" dersi verilebilir. Böylelikle derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesi ile ilgili yeterli ve becerilerin geliştirilmesi, ilgili materyal ve etkinlik tasarımı yapılması sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Öğretmen Yetiştirme, İlahiyat Fakültesi, Uzaktan Eğitim, Koronavirüs, Covid-19, Pandemi, Öğretmenlik Uygulaması.

IMPLEMENTATION OF DISTANCE EDUCATION TO THE FACULTY OF THEOLOGY TEACHING PRACTICES LESSON DURING THE COVID-19 PANDEMIC: AN EXEMPLARY APPLICATION MODEL

Abstract:

This research aims to present a model for teaching practice lesson with distance education in Covid-19 process. Prospective teachers, who are senior students of the Near East University Faculty of Theology, completed eleven weeks of distance education by observing and practicing distance education with their students. The perceptions of pre-service teachers and students with distance education, their experiences about teaching practice lessons (Religious culture and ethics lesson, Arabic and Imam Hatip High School Vocational lessons) through distance education, their opinions about the model developed in this context are important. 150 students and 26 teacher candidates participated in the research conducted after the application. The research carried out by the mixed method was carried out in 2020. A quantitative questionnaire form and a qualitative semi-structured interview form were used. According to the research results, it has been determined that students' perceptions about the effectiveness and efficiency of the teaching practice lessons they take through distance education are at a complete level. It was observed that students felt more comfortable in distance education, expressed themselves better in asking questions and answering, but had difficulties in motivating the lesson. "Open and Distance Learning" course can be given to prospective teachers in theology faculties.

Keywords: Religious Education, Teacher Training, Faculty of Theology, Distance Education, Coronaviruses, Covid-19, Pandemic, Teaching Practice.

Giriş

Covid-19, 2019 yılının sonlarında keşfedilen yeni bir koronavirüsün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre oldukça kısa bir süre içinde -2020 yılı Ekim ayı itibarı ile- dünyanın iki yüz otuz beş ülkesinde yayılmış olan Covid-19 vaka sayısı kırk milyonu, Covid-19 sebebiyle gerçekleşen ölüm sayısı ise bir milyonu geçmiş durumdadır (WHO, 2020). Oldukça hızlı şekilde yayılan öldürücü virüs sebebiyle dünya genelindeki pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye'de ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) sınırların kapatılması, seyahat yasaklarının yürürlüğe konulması, sosyal mesafe kurallarının uygulanması, maske takma zorunluluğunun getirilmesi ve sokağa çıkma yasağının uygulanması gibi çeşitli tedbirler

alınmıştır (AA, 2020a; AA, 2020b). Her iki ülkede de ilk koronavirüs vakalarının görülmesinin hemen ardından tüm eğitim kademelerinde örgün eğitime ara verilerek uzaktan eğitime geçilmiştir (MEB KKTC, 2020a; YÖK, 2020a).

Uzaktan eğitime geçilmesiyle birlikte üniversite öğrencileri de gerek teorik dersleri gerekse uygulamalı dersleri çevrimiçi yöntemlerle almaya başlamışlardır. Uygulamalı derslerden biri de öğretmen adaylarının ilkokul, ortaokul ve liselerde yaptıkları öğretmenlik uygulaması dersidir. Yakın Doğu İlahiyat Fakültesi'ndeki öğretmen adayları, Covid-19 salgını sürecinde hem öğretmenlik uygulaması dersini uzaktan eğitimle almışlar hem de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Arapça ve İHL Meslek Derslerini –bu dersler, makalenin devamında “uygulama yapılan dersler” olarak zikredilecektir- öğrencileriyle uzaktan eğitimle yapmışlardır. Bu araştırma, İlahiyat Fakültesi'ndeki öğretmen adaylarının hem kendilerinin hem de ders verdikleri öğrencilerinin çevrimiçi yöntemle eğitim yaptıkları model bir öğretmenlik uygulamasının çıktılarını incelemek amacıyla yapılmıştır. Teknolojinin gelişmesi, salgının devamı veya yenilerinin çıkması gibi sebeplerle gelecekte yaygınlaşması beklenen uzaktan eğitime, öğretmen adaylarının ne derece hazır olduklarının tespitinin; uzaktan eğitimin avantajlarının ve sınırlılıklarının belirlenmesinin ve uygulaması yapılan derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesinin özel öğretim yöntemleri açısından incelenmesinin hedeflendiği bu araştırma, eğitimciler ve araştırmacılar için önem taşımaktadır.

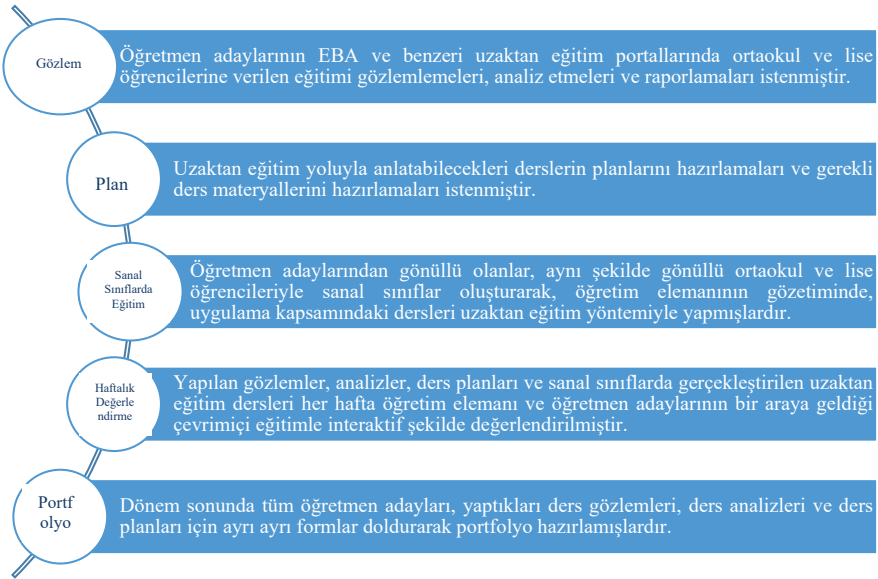
Covid-19 Sürecinde Türkiye’de ve KKTC’de Eğitim

2019’un sonlarında çıkarak 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, dünya genelindeki öğrenci nüfusunun %80’nin örgün eğitimden uzak kalmasına sebep olmuştur. UNESCO, 27 Mart 2020 tarihi itibarıyla 188 ülkede okulların kapandığını ve 1,5 milyardan fazla öğrencinin ve 63 milyon eğitimcinin bu durumdan etkilendiğinin tahmin edildiğini açıklamıştır (UNESCO, 2020). Covid-19 salgını sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) okulları Bilim Kurulunun tavsiyeleri doğrultusunda kapatarak, tüm eğitimin uzaktan eğitim yoluyla devam etmesine karar vermiştir. Uzaktan eğitim, Eğitim Bilişim Ağı (EBA) portalı ve ulusal televizyon kanalları aracılığıyla verilmiştir. Böylelikle EBA, dünyanın en yüksek üye sayısına sahip dijital eğitim portallarından biri haline gelmiştir (Özer, 2020). KKTC’de de Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından kurulan “Kesintisiz Eğitim Sistemi” eğitim portalı aracılığıyla uzaktan eğitim sürdürülmüştür (MEB KKTC, 2020c).

Türkiye’de Yükseköğretim Kurulu (YÖK) 18 Mart 2020 tarihli basın açıklamasında, yaşanan salgın nedeni ile ara verilen eğitim-öğretim faaliyetleri için uzaktan eğitim yapılması kararlaştırıldığını duyurmuş (YÖK, 2020a), KKTC’de de benzer bir karar alınarak yükseköğretimde 2019-2020 Bahar döneminde eğitimin dijital eğitim şeklinde yürütülmesine karar verilmiştir (MEB KKTC, 2020b). Bundan kısa bir süre sonra 7 Nisan 2020 tarihinde ise öğretmen adaylarının da uygulama çalışmalarındaki eksikliklerini ‘ders, ödev ve dosya hazırlığı’ ile telafi edilebilecek şekilde uzaktan eğitimle yapılabileceği karara bağlanmıştır (YÖK, 2020b).

Yakın Doğu Üniversitesi (YDÜ) uzaktan eğitim ve bilişim teknolojileri merkezi aracılığıyla salgın sürecinde eğitimlerini devam ettirmiştir (YDÜ, 2020). YDÜ İlahiyat Fakültesi (YDÜİLAF) son sınıf öğrencilerinin 2019-2020 Bahar dönemi başında KKTC genelindeki ortaokul ve liselere giderek eğitimlerine başladıkları öğretmenlik uygulaması dersi de bu kapsamda uzaktan eğitim yöntemiyle yapılmıştır. Öğretmen adaylarının salgın sürecinde gördükleri uzaktan eğitim süreci, üniversitenin yayınladığı kılavuz çerçevesinde, ders gözlemi yapma, ders analizi yapma ve ders planı hazırlama şeklinde aşamalı olarak yürütülmüş, daha sonra sanal sınıf uygulamasıyla ortaokul ve lise öğrencilerine uzaktan eğitimle öğretmenlik uygulaması yapmaları sağlanmıştır. Uzaktan eğitim sürecinde YDÜİLAF'ta yürütülen öğretmenlik uygulaması dersinin işleniş süreci Şekil 1'de sunulmuştur:

Şekil 1. Uzaktan Eğitim Yoluyla Öğretmenlik Uygulaması Dersi Modeli

Şekil 1'de görüldüğü üzere YDÜİLAF öğretmen adayları, on bir haftalık uzaktan eğitim sürecinin altı haftasını gözlem yaparak ve beş haftasını uygulama yaparak tamamlamışlardır. Öğretmen adaylarının önce uzaktan eğitim ile ilgili gözlem ve analiz yapmaları, ardından kendi yapacakları uzaktan eğitim için plan yapmaları ve materyal hazırlamaları istenmiştir. Sanal sınıf ortamında yapılan öğretmenlik uygulaması sonrası her hafta değerlendirme yapılmış ve dönem sonunda portfolyo hazırlanarak süreç tamamlanmıştır. Bu uygulama sayesinde öğretmen adaylarının, teknolojik gelişmeler, salgının devamı veya yeni salgınların çıkması gibi sebeplerle gelecekte yaygın-

laşması beklenen uzaktan eğitime daha hazırlıklı olmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca yapılan bu uygulama ile uzaktan eğitimin ve salgın sürecindeki evde kalma mecburiyetinin doğasına uygun biçimde, öğrencilerin en az hareketliliğini sağlayacak şekilde, buldukları yerde öğretmenlik uygulaması yapabilmelerine imkân sağlanmış ve takip edilebilirliği olan uygulamalar hayata geçirilmiştir.

Uzaktan Eğitim

Öğrenciye sunduğu etkili ve esnek öğrenme olanaklarının bir sonucu olarak hızla yaygınlaşan uzaktan eğitim uygulamaları, salgın sürecinde ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim kademelerinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Uzaktan eğitim, farklı ortamlardaki öğrenci, öğretim elemanı ve materyal arasında etkileşim kuran ve çağın teknolojisinden yararlanmayı sağlayan bir eğitim felsefesidir (Özgöl vd., 2017). Uzaktan eğitim, öğreten, öğrenen ve öğrenme kaynaklarının sınırlılıklarını ve bu sınırlılıkların yarattığı sorunları ortadan kaldırmaya çalışan, bunu yaparken de mevcut teknolojileri kullanan bir disiplindir (Bozkurt, 2017). İlk olarak posta yoluyla başlayan uzaktan eğitimin yaygınlaşmasında ve nitelik kazanmasında teknolojinin gelişmesinin önemli bir rolü vardır (Ak vd., 2018).

Uzaktan eğitimin yüz yüze eğitime göre hem bazı avantajları hem de bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Avantajlarından bazıları; daha esnek bir öğrenme imkânı sunması (Gök, 2015), zamana ve mekâna bağlı kalmaksızın öğretim ortamları oluşturması (Erfidan, 2019), engelli veya sosyo-ekonomik durumu farklı bireylere eğitimde fırsat eşitliği sunması (Başar vd., 2019) ve uygulayıcı kuruluş için maliyeti düşürmesi olarak ortaya konulmaktadır (Bakioğlu ve Can, 2014). Uzaktan eğitimin sınırlılıklarından bazıları ise; öğrenciler arasında sosyal etkileşim eksikliğine sebep olması, internet erişim problemlerinin yaşanabilmesi (İşman, 2011), duyuşsal ve psiko-motor davranışlarının kazandırılmasında yeterince etkili olamaması şeklinde ifade edilmektedir (Uşun, 2006).

Avantajları ve sınırlılıkları bulunan uzaktan eğitim yoluyla, uygulama ve staj gerektiren programların ne şekilde yürütüleceği ve bu uygulamaların nasıl yapılacağı ise üzerinde ayrıca durulması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü staj ve uygulamaların program becerilerinin kazandırılmasında önemli bir işlevi söz konusudur. Staj ve uygulamaların yürütülmesinde, öğrencilere kılavuzluk edilmesi, uygulamaların izlenmesi, çalışmaların düzenli olarak değerlendirilmesi, raporların incelenmesi, geri bildirimlerin verilmesi sürecin başarıya ulaşması için gerekli unsurlardır (Kılıç vd., 2017).

Araştırmanın Amacı, Önemi ve Problem Durumu

Sanal ve uzaktan eğitim sayesinde öğrenciler derslerini internet üzerinden takip edebilmektedir. Öğrenciler sanal okullarda ve sınıflarda derslere katılabilmekte, dersler internet üzerinden dünyanın her yerindeki öğrencilere ulaştırılabilmektedir (Şad

ve Akdağ, 2010). Bilginin ve teknolojinin baş döndürücü bir hızla ilerlediği zamanımızda, bilgili ve donanımlı, eleştirel düşünceye sahip, öğrenmeyi öğrenmiş, kendisi ve çevresi ile uyumlu ve toplumun ihtiyaç duyduğu özellikleri haiz nesillerin yetiştirilmesi ancak öğretmenlere bağlıdır. Öğretmen yetiştirme süreci ise nitelikli öğretmen yetiştirme bakımından oldukça önemli bir süreçtir. (Akyıldız vd., 2020). Bu çalışma, uzaktan eğitim yöntemiyle öğretmenlik uygulaması dersi alan öğretmen adaylarının ve onların öğrencilerinin tecrübelerine dayanarak uzaktan eğitim yöntemiyle yapılan öğretmenlik uygulaması için bir model ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda öğretmen adaylarının ve öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda uzaktan eğitime avantajlar ve sınırlılıklar açısından bir çerçeve çizmeyi hedeflemektedir.

Teknolojik gelişmeler, salgın sürecinin devam etmesi veya ileride tekrarlaması gibi ihtimaller göz önünde bulundurulduğunda yakın gelecekte eğitimin tüm kademelerinde uzaktan eğitimin hayatımıza gireceği görülmektedir. Nitekim Millî Eğitim Bakanı Prof. Dr. Ziya Selçuk yaptığı açıklamada 2020-2021 eğitim yılında okulların açılacak olmasına rağmen bir yandan uzaktan eğitime de devam edileceğini ifade etmiştir (MEB, 2020). Bu bakımdan öğretmen adaylarının uzaktan eğitim ile ilgili algıları, öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla verilmesi ile ilgili deneyimleri, bu kapsamda geliştirilen modele yönelik düşünceleri ve aynı şekilde beraber uzaktan eğitim yaptıkları öğrencilerinin bu konudaki fikirleri eğitimciler, araştırmacılar ve uygulayıcılar açısından önem arz etmektedir. Çünkü yaşanan bu süreç eğitim sisteminizin daha çevik olmasını zorunlu kılmakta, değişime, gelişime ve yeniliklere olan ihtiyacı arttırmakta ve yeni düzenlemeler yapılmasını gerektirmektedir. Bu ve benzeri araştırmaların bu noktada rehberlik edeceği düşünülmektedir. Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan araştırmaların çoğunlukla üniversitelerdeki ortak dersler ile ilgili yapılmış olması, ortaokul ve lise öğrencileriyle böyle bir araştırmanın yapılmamış olması ve özellikle de öğretmenlik uygulaması gibi uygulamaya dayalı bir dersin uzaktan eğitimle verilmesini inceleyen bu araştırmanın literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Araştırmanın problem cümlesi: *“Öğretmenlik uygulaması dersini uzaktan eğitim yoluyla alan İlahiyat Fakültesi son sınıfındaki öğretmen adaylarının ve öğrencilerinin, sanal sınıf ortamında deneyimledikleri derslerin eğitimine yönelik algıları hangi düzeydedir?”* Araştırmanın alt problemleri şu şekildedir:

1. Öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılmasının etkililiği ve verimliliği ne düzeydedir?
2. Öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılabilmesi için gerekli olan bireysel ve kurumsal altyapı hangi düzeydedir?
3. Öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılmasının avantajları nelerdir?
4. Öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla yapılmasının sınırlılıkları nelerdir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma karma araştırma modeli ile yapılmıştır. Nitel ve nicel araştırma yöntemleri arasında bir köprü kuran karma yöntem, araştırmacının bir çalışma içinde veya birbirini izleyen çalışmalar içinde nicel ve nitel yöntemi birleştirmesi olarak tanımlanır (Creswell, 2019). Bu araştırma sürecinde YDÜİLAF son sınıfında okuyan öğretmen adaylarının Covid-19 sürecinde, öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yoluyla sanal sınıflar oluşturularak yapılmasına yönelik algılarını ve deneyimlerini belirlemek için, nicel ve nitel yöntemler birleştirilerek veriler toplanmıştır. Tüm veriler eş zamanlı olarak toplandığı için araştırmanın deseni, karma yöntem araştırma desenleri içerisinde yer alan “birleştirme (çeşitleme) deseni” olarak kabul edilebilir (Creswell, 2019).

Çalışma Grubu

Araştırmanın nicel bölümünün çalışma grubu öğretmen adaylarının derslerini uzaktan eğitim yoluyla takip eden 150 öğrenciden oluşmaktadır. Nitel bölümünün çalışma grubu ise 26 öğretmen adayı ve 34 öğrenciden oluşmaktadır. Nicel bölümdeki öğrencilerin 71’i kız (%47,3), 79’u (%52,7) ise erkek öğrencidir. 42 öğrenci (%28,0) ilkökul düzeyinde, 72 öğrenci ortaokul düzeyinde (%48,0) ve 36 öğrenci (% 24,0) lise düzeyindedir. Uzaktan eğitimle yapılan öğretmenlik uygulamasına katılan öğrencilerden 87’si (%58,0) DKAB dersi, 41’i (%27,3) İHL Meslek Dersleri ve 22’si (%14,7) Arapça dersi –Arapça dersi hem İHL’de meslek dersi olarak hem de diğer liselerde seçmeli olarak okutulduğu için araştırmada müstakil ders olarak kabul edilmiştir- görmüştür. 119 öğrencinin (%79,3) evinde kendisine ait bir çalışma odası varken, 31 öğrencinin (%21,7) evinde kendisine ait bir çalışma odası yoktur.

Veri Toplama Araçları

Anket formu: Araştırmanın nicel bölümünde uzaktan eğitimin etkililiğini ve alt yapı yeterliliğini ölçmek için 10 sorudan oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anketin faktör analizindeki Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,682 çıkmış, Barlett değeri ise 0,000 olarak 0,001’den küçük çıkmıştır. Bu değerler ölçeğin faktör analizi için mükemmel seviyede olduğunu göstermektedir (Yurtkoru vd., 2018). Faktör analizi sonucunda anketin iki faktörden oluştuğu, yük değerlerinin 0,42-0,80 arası olduğu, toplam açıkladığı varyansın %48 olduğu tespit edilmiştir. Anketin 7 maddeden oluşan birinci boyutu için “uzaktan eğitimin etkililiği ve verimliliği”, 3 maddeden oluşan ikinci faktörü için ise “uzaktan eğitim için altyapı yeterliliği” ismi uygun görülmüştür. Cronbach Alfa katsayısı anketin tümü için 0,730; alt boyutları için sırasıyla 0,736, 0,660; madde toplam korelasyonları ise 0,39-0,88 arasındadır. Anketin tamamı ve alt boyutları için “güvenilir” ifadesi kullanılabilir (Büyüköztürk, 2020). Bu sonuçlar anketin araştırmada geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu: Araştırmanın nitel bölümünde uzaktan eğitimin avantajlarını ve sınırlılıklarını belirlemek için 5 açık uçlu sorudan oluşan bir görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda katılımcılara yöneltilen sorular şu şekildedir:

1. Covid-19 sürecinde çevrimiçi eğitim yoluyla yapılan uzaktan eğitimin avantajları nelerdir? Okuldaki eğitimle karşılaştırdığınızda daha çok yolunda giden hususlar neler olmuştur?
2. Covid-19 sürecinde çevrimiçi eğitim yoluyla yapılan uzaktan eğitimin sınırlılıkları nelerdir? Okuldaki eğitimle karşılaştırdığınızda daha çok aksayan hususlar neler olmuştur?
3. Covid-19 sürecinde çevrimiçi eğitim yoluyla yapılan uzaktan eğitim sürecinde en çok hangi strateji, yöntem ve teknikler kullanılmıştır?
4. Yakın gelecekte (sizin öğrenciliğiniz/öğretmenliğiniz esnasında) çevrimiçi şekilde uzaktan eğitim modelinin yaygınlaşacağını düşünüyor musunuz? Cevabınızın nedenlerini ve sonuçlarını açıklayınız?
5. Uzaktan eğitimin daha etkili olabilmesi için önerileriniz nelerdir?

Nitel araştırmalarda bulguların güvenilirlik ve geçerliliğini sağlamak için dört ana strateji kullanılır. Bunlar; “inanırlık, aktarılabilirlik, güvenilirlik ve doğrulanabilirlik” tir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmada inanırlık için, veri toplama aracının iyi yapılandırılması ve katılımcılarda maksimum çeşitlilik sağlanmıştır. Aktarılabilirlik için; kayıt ve not alma işlemleri elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir. Analiz edilen verilerin bazıları araştırmada değişmeden aktarılmıştır. Güvenilirlik için; katılımcıların demografik özellikleri açıklanmış ve araştırmada kodlanarak sunulmuştur. Araştırma öncesi ve sonrası uzman incelemesi yapılmıştır. Doğrulanabilirlik için; veri toplama formu hazırlanırken uzman görüşü alınmıştır. Katılımcılarla sosyal mesafeyi korumak için görüşmeler elektronik ortamda gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'nun 15.06.2020 tarih ve YDÜ/EB/2020/504 proje numaralı izninin ardından araştırmanın uygulanması için öğretmen adayları ve uzaktan eğitim yoluyla ders yaptıkları öğrencileri ile iletişime geçilmiştir. Veriler 2020 yılında, katılımcılarla birebir görüşülerek elde edilmiştir. Araştırma öncesinde katılımcıların yazılı onayları alınmıştır.

Araştırmanın nicel bölümündeki verilerin istatistiksel analizi için SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin görüşlerine göre uzaktan eğitimin etkililiğinin, verimliliğinin ve altyapı yeterliliğinin düzeylerinin tespit edilmesinde aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır. Analizde tüm alt problemlerin özellikleriyle uyumlu istatistiksel analizler uygulanmıştır. Grup sayısı iki olan demografik faktörler arasındaki farklı-

lıkları tespit etmek amacıyla t testi kullanılmıştır. Grup sayısı ikiden çok olan öğelerin ilk olarak sorulara verdikleri cevaplar bakımından homojen dağılıp dağılmadıklarını tespit etmek amacıyla Levene testi kullanılmıştır. Homojen dağılan gruplarda Anova testi kullanılarak gruplar arasında farklılığın 0,05 (%95) anlamlılık seviyesinde olup olmadığı incelenmiştir. Anamlı farklılık tespit edilen gruplarda hangi grupların diğerlerinden ayrıştığını belirlemek amacıyla LSD testi uygulanmıştır.

Nitel verilerin analizinde ise MAXQDA 20.1.0 programı kullanılmıştır. MAXQDA, nitel araştırmaların yapısına uygun şekilde veri analizlerinin yapılması amacıyla, temaların, kodların, kelime sıklıklarının ve görsel araçların oluşturulmasını sağlamaktadır. Program sayesinde veri analizi daha açık ve sistematik olarak yapılabilmüş ve kelime bulutu ve şemalar gibi görsel araçlarla sonuçların daha anlaşılır olması sağlanmıştır. Araştırma sorularına göre oluşan cümleler ve paragraflar bir bütünlük içinde değerlendirilerek, ortak özelliklerine göre ayrılarak kodlanmış ve kavramsallaştırılmıştır. Ardından elde edilen veriler tematik kodlama esas alınarak düzenlenmiş ve tanımlanmıştır.

Bulgular

Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine yönelik algıları tablolar halinde sunulmuştur. İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine uzaktan eğitimle katılan öğrencilerin uygulamanın etkililiği, verimliliği ve altyapı yeterliliği hakkındaki görüşleri Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Faktör	N	Min.	Max.	$\bar{X}$	Std	SD	Değer
Uzaktan Eğitimin Etkililiği ve Verimliliği	150	1,14	3,00	2,58	0,321	0,390	Tam
Uzaktan Eğitim İçin Altyapı Yeterliliği	150	1,00	3,00	2,77	0,29	0,355	Tam

Tablo 1’deki verilere göre öğrencilerin uzaktan eğitimin etkililiği ve verimliliği ($\bar{X}=2,58$) ve uzaktan eğitim için altyapı yeterliliği ($\bar{X}=2,77$) faktörlerinde tam düzeyde bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar, YDÜİLAF son sınıf öğrencilerinin uzaktan eğitim yoluyla yaptıkları öğretmenlik uygulamasına katılan ilkökul, ortaokul ve lise öğrencilerinin uzaktan eğitim yoluyla aldıkları derslerin etkililiğini,

verimliliğini ve gerekli olan altyapıya yönelik algılarının tam düzeyde olduğunu göstermektedir.

Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin uygulamanın etkililiği, verimliliği ve altyapı yeterliliği hakkındaki görüşleri Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Faktör	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Std	SD	t	P
Uzaktan Eğitimin Etkililiği ve Verimliliği	Kız	71	2,65	0,322	0,038	2,005	0,047*
	Erkek	79	2,52	0,434	0,049		
Uzaktan Eğitim İçin Altyapı Yeterliliği	Kız	71	2,82	0,275	0,032	1,437	0,153
	Erkek	79	2,73	0,412	0,046		

P<0,05

Tablo 2’deki verilere göre öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine yönelik algıları cinsiyet değişkenine göre analiz edildiğinde, birinci faktörde gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmektedir ($t=2,005$; $P<0,05$). Kız öğrenciler uzaktan eğitimin etkililiğini ve verimliliğini ($\bar{X}=2,65$) puanla, erkek öğrenciler ise ($\bar{X}=2,52$) puanla değerlendirmişlerdir. Buna göre kız öğrencilerin uzaktan eğitimin etkililiği ve verimliliğine yönelik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu söylenebilir. İkinci faktörde ise gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmemiştir ($t=1,437$; $P>0,05$).

Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Sınıf düzeyine göre öğrencilerin uygulamanın etkililiği, verimliliği ve altyapı yeterliliği hakkındaki görüşleri Tablo 3’te sunulmuştur:

Tablo 3. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Faktör	Levene		Anova	
	İstatistik	P	F	P
Uzaktan Eğitimin Etkililiği ve Verimliliği	2,242	0,110	4,485	0,013*
Uzaktan Eğitim İçin Altyapı Yeterliliği	0,685	0,506	0,982	0,377

P<0,05

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine yönelik algılarının sınıf düzeylerine göre değişip değişmediğini belirlemek için önce Levene testi uygulanmış, tüm grupların homojen dağıldığı görülmüştür. Daha sonra uygulanan Anova testinin sonucunda birinci faktörde gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu (F=4,485, P<0,05) tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için uygulanan LSD testi sonuçlarına göre ortaokul düzeyindeki öğrenciler aleyhine anlamlı düzeyde bir farklılık olduğu görülmüştür. Uzaktan eğitimin etkililiği ve verimliliği faktörünü ilkokul öğrencileri ($\bar{X}=2,64$) puanla değerlendirirken, ortaokul öğrencileri ($\bar{X}=2,49$) puanla ve lise öğrencileri ise ($\bar{X}=2,71$) puanla değerlendirmişlerdir. Bu sonuçlara göre uzaktan eğitim yoluyla uygulaması yapılan derslerin, ilkokul ve lise öğrencileri tarafından daha yüksek düzeyde etkili ve verimli olarak algılandığı söylenebilir. İkinci faktörde ise gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık tespit edilmemiştir (F=0,982; P>0,05).

İşlenen Derslere Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

İşlenen derslere göre öğrencilerin uygulamanın etkililiği, verimliliği ve altyapı yeterliliği hakkındaki görüşleri Tablo 4’de sunulmuştur:

Tablo 4. İşlenen Derslere Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Faktör	Levene		Anova	
	İstatistik	P	F	P
Uzaktan Eğitimin Etkililiği ve Verimliliği	0,702	0,497	2,283	0,106
Uzaktan Eğitim İçin Altyapı Yeterliliği	1,642	0,197	0,309	0,735

Öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine yönelik algılarının işlenen derslere göre değişip değişmediğini belirlemek için önce Levene testi uygulanmış, tüm grupların homojen dağıldığı görülmüştür. Daha sonra uygulanan Anova testinin sonucunda her iki faktörde de gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı ($F=2,283$, $F=0,309$; $P<0,05$) tespit edilmiştir. Buna göre uzaktan eğitim yoluyla uygulaması yapılan derslerde, işlenen derslerdeki farklılığın öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili algılarını değiştirmediği söylenebilir.

Evinde Çalışma Odası Olması Durumuna Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Evinde çalışma odası olması durumuna göre öğrencilerin uygulamanın etkililiği, verimliliği ve altyapı yeterliliği hakkındaki görüşleri Tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Evinde Çalışma Odası Olması Durumuna Göre Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Yoluyla Yapılan İlahiyat Fakültesi Öğretmenlik Uygulaması Dersine Yönelik Algıları

Faktör	Çalışma Odası	N	$\bar{X}$	Std	SD	t	P
Uzaktan Eğitimin Etkililiği ve Verimliliği	Var	119	2,61	0,341	0,031	1,536	0,127
	Yok	31	2,49	0,538	0,098		
Uzaktan Eğitim İçin Altyapı Yeterliliği	Var	119	2,85	0,273	0,025	5,688	0,000*
	Yok	31	2,48	0,470	0,084		

$P<0,05$

Tablo 5'teki verilere göre öğrencilerin uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersine yönelik algıları evinde çalışması olması durumuna göre analiz edildiğinde, birinci faktörde gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılık olmadığı görülmektedir ($t=1,536$; $P>0,05$). Uzaktan eğitim için altyapı yeterliliği faktöründe ise gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılık olduğu görülmektedir ($t=5,688$; $P<0,05$). Evinde kendisine ait çalışma odası olan öğrenciler bu faktörü ($\bar{X}=2,85$) puanla, çalışma odası olmayan öğrenciler ise ($\bar{X}=2,48$) puanla değerlendirmişlerdir. Buna göre evinde kendisine ait çalışma odası olan öğrencilerin uzaktan eğitim için altyapı yeterliliğine yönelik algılarının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu söylenebilir.

Nitel Bulgular

Çalışma grubundaki katılımcılar demografik özelliklerine göre kodlanmıştır. Katılımcıların kod kısaltmaları şu şekildedir: *öğrenci: Ö, stajyer: S; erkek: E, kadın: K; ilkokul:*

uzaktan eğitimle olumlu çağrışımları atıf yapılabilecek kelimeler olduğu görülmektedir. Bununla birlikte olumlu kelimelere göre daha az olsa da olumsuz çağrışımlara atıf yapılabilecek “sıkıntı, sıkıcı, ses, kısıtlı” gibi kelimelerin de katılımcılar tarafından dile getirildiği görülmektedir.

Uzaktan Eğitimin Avantajları ve Sınırlılıkları

Uzaktan eğitimin avantajlarını ve sınırlılıklarını içeren birinci ve ikinci tema ile temalar içindeki kodlar Tablo 6’da gösterilmiştir:

Tablo 6. Uzaktan Eğitimin Avantajları ve Sınırlılıkları

Temalar	Kod	Öğretmen Adayı	Öğrenci	Toplam
Uzaktan Eğitimin Avantajları	Öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmeleri	22	13	35
	Her bir öğrenci ile daha yakından ilgilenilebilmesi	18	10	28
	Öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade etmeleri	16	8	24
	Eğitim-öğretim için konsantre olmayı kolaylaştırması	14	5	19
	Zamandan tasarruf sağlaması	7	8	15
	Daha çok etkinlik yapılabilmesi	7	7	14
	Ailenin desteğinin daha fazla alınabilmesi	5	7	12
Uzaktan Eğitimin Sınırlılıkları	Disiplin ve motivasyon sorunlarının yaşanması	24	8	32
	Öğrencilerin sosyalleşmesini olumsuz etkilemesi	12	17	29
	Teknik aksaklıkların yaşanması	10	11	21
	İşbirliği, dayanışma ve takım çalışmasını azaltması	8	10	18
	Hazır bulunuşluk düzeyinin düşük olması	6	4	10

Tablo 6’da görüldüğü gibi öğrenci ve ders veren öğretmen adayları, öğrencilerin uzaktan eğitimle gördükleri derslerde kendilerini daha rahat hissettiklerini ve kendilerini soru sorma, sorulara cevap verme hususunda daha iyi ifade ettiklerini ifade etmişlerdir. ÖEL16: “Ev ortamında aldığımız derslerin avantajları daha rahat ders işleyebilmemizdir.” ÖKO26: “Okulda ben anlamadığım yerleri çok açık soramıyordum sanki sınıftakiler dalga geçecekmiş gibi hissediyordum fakat online derslerimizde anlamadığımda hemen sorabildim.” SK16: “Öğrencim kendisini rahat ifade ediyordu. Belki de yanında arkadaşları olduğu takdirde sorularıma verecek doğru cevapları olsa da yanında olan arkadaşlarından dola-

yı “belki cevap yanlıştır” düşüncesi ile kendisini geri itecekti. Ama online eğitimde öğrencime böyle bir avantaj sağlamış oldu.” Online eğitimde kalabalık bir sınıf ortamının olmaması öğretmenin öğrencisi ile daha yakından ilgilenmesine ve ihtiyaçlarını daha kolay tespit etmesine, öğrencilerin derse daha kolay motive olmasına yol açtığı ifade edilmiştir. ÖE11: “Online eğitimin avantajı kalabalık olmamasıdır.” ÖKO5: “Online eğitimde tek başına ders dinliyorsun ve seni rahatsız edecek öğrenci yok.” SE4: “Sınıf ortamında öğrencinin dikkatini arkadaşları veya sınıf içerisindeki herhangi bir olay etkilerken uzaktan eğitimde öğrenciye direkt olarak bilgi vermenin avantajlarını hissettim.” Uzaktan eğitimin zamaru daha verimli kullanma, öğrencilerle daha fazla etkinlik yapabilme ve aileyi eğitimin içine daha fazla çekebilme potansiyeli oluşturduğu ifade edilmiştir. SE13: “Online eğitimin avantajlı yanı, okulda kolay kolay anlatılan konuyla ilgili olarak materyal yapmaya zaman olmuyor. Ama evde ders anlatıldığı zaman etkinlik yapılarak ders daha fazla eğlenceli hale getirilebilir. Okula göre daha fazla zamanımız oluyor.” SE14: “Aile ile birlikte derse katılım olduğu için de eğitimde üçlü sacayağı dediğimiz öğretmen-öğrenci-veli birlikte hareket etmekteyiz. Böylelikle de aile nasıl bir eğitim aldığından direk haberdar olduğu için bu eğitim ile ilgili gerekli desteği verebilmekte.”

Uzaktan eğitimin sınırlılıklarına bakıldığında ev ortamında yapılan derslerde öğrencilerin derse devam ve motive olma konusunda sıkıntılar yaşadıkları ve hazır bulunuşluklarının düşük olduğu ifade edilmiştir. ÖEL2: “Dezavantajı ev ortamında daha az disiplin içinde daha çok odak kaydırıcı unsurlarla eğitim almaya çalışmak zorlayıcı oldu.” ÖEO8: “Evde küçük kardeşlerim de var derse konsantre olmakta baya zorlanıyordum.” Uzaktan eğitimin en önemli sınırlılıklarından biri olarak, öğrencilerin sosyalleşmesine ve işbirliği, dayanışma ve takım çalışmasına olumsuz yansımaları olduğu ifade edilmiştir. ÖEL2: “Okulda tenefüslerde arkadaşlarım ile vakit geçirmek beni motive ediyordu.” ÖKO7: “Okulda ders görürsek daha güzel olur çünkü arkadaşlarımızla beraberiz. Evde ders yaparken sıkılıyorum ama arkadaşlarım olunca beraber ders çalışıyoruz.” ÖKL15: “Okuldaki eğitim daha verimli geçmekte çünkü benim aklıma takılan bir soruyu başka bir öğrenci soruyor. Ben bazen öğretmene soru sormaya çekiniyorum ama bir başka arkadaşım benim aklımdaki soruyu sorabiliyor ve ben cevabını istediğim şekilde alabiliyorum. Fakat online eğitimde durum bu şekilde değil. Herkes bireysel oluyor, iş birliği azalıyor.” İnternet kesintileri, yeterli tablet, bilgisayar olmaması gibi sebeplerin uzaktan eğitime erişimi zorlaştırdığını ifade edilmiştir. ÖKO6: “İnternet kesintileri veya yavaşlamaları olduğundan derse odaklanmak zorlaşıyor.” SE1: “Dezavantajı göz göze gelemediğim için karşıdaki öğrencinin dikkati her an başka yere kayabilir müdahale yetkim kısıtlı. Dikkat dağınıklık olabiliyor ya da ses problemi internet kopma sorunları yaşanabiliyor.” ÖKO18: “Bilgisayardan eğitimde internetim kesilebiliyor, ses gelmiyor, bilgisayarımız da biraz eski bazen kendi kendine kapanıyor o yüzden okul eğitimi daha güzel.”

Uzaktan Eğitimde Kullanılan Yöntemler ve Öğrencinin Gelişimine Etkisi

Uzaktan eğitimde kullanılan yöntemleri ve öğrencinin gelişimine etkisini içeren üçüncü ve dördüncü tema ile temalar içindeki kodlar Tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 7. Uzaktan Eğitimde Kullanılan Yöntemler ve Öğrencinin Gelişimine Etkisi

Temalar	Kod	Öğretmen Adayı	Öğrenci	Toplam
Uzaktan Eğitimdeki Yöntemler	Slayt, video, kısa film ve animasyon gibi görsel içerikler	16	10	26
	Karton vb. malzemelerle yapılan etkinlikler	12	8	20
	Şema, tablo, grafik tasarımı yapılması	10	6	16
	Soru-cevap, beyin fırtınası ve kavram haritası teknikleri	9	5	14
Uzaktan Eğitimin Öğrencinin Gelişimine Etkisi	Bilişsel gelişimine olumlu yansımıştır.	22	0	22
	Duyuşsal gelişimine olumlu yansımıştır.	18	0	18
	Davranışsal gelişimine olumlu yansımıştır.	18	0	18
	Sosyal gelişimine olumsuz yansımıştır.	13	0	13

Tablo 7’de görüldüğü gibi uzaktan eğitimde en çok slayt, video, kısa film ve animasyon gibi görsel ve teknolojiye dayalı içerikler kullanılmıştır. ÖEO25: “Öğretmenim bize bilgisayarı ile slaytlar hazırlayıp dersleri oradan anlatıyor bunun yanında yine bilgisayardan kısa filmler, animasyonlar izledik.” SE12: “Birçok tekniği uyguladım, örümcek haritalarını kullandım. Öğrencinin dersi daha iyi anlaması için animasyon, video, fotoğraf ve görsellerle destekledim.” SE9: “Derslerin kalıcı hale gelmesi için görselleri kullandık. Ders ile alakalı kısa film ve videolar izledik. Sunumlar üzerinden dersimizi işledik.” ÖKL15: “Online eğitim sürecinde derslerde hiç sıkıldığım hatırlamıyorum. Çünkü derslerde çok çeşitli yöntemler kullanıldı. Bu benim için güzel bir fırsat oldu. Verilen örnekler ve uygulanan teknikler ile derse karşı önyargım kırıldı, DKAB dersinin zor bir ders olmadığını fark ettim.” Uzaktan eğitimde karton vb. malzemelerle ev ortamında yapılan etkinliklerin de kullanıldığı ifade edilmiştir. ÖK113: “Öğretmenimiz kolay ulaşılabilir materyaller ile hazırladığı etkinlikler ile gerçekleşmektedir. Bunlara örnek olarak keçeden kesilen Kur’an harfleri, yine keçeden yapılan hadis çiçeği, dua eden insan eli şeklinde olan materyaller kullanılmıştır. Bu materyaller genel olarak herkesin evinde oluşturabileceği malzemeler ile yapılması avantaj sağlamaktadır. Bu materyaller dışında kullanılan video ve müzikler ile de ders öğretimi çeşitlendirilmiştir.” SE10: “Genel olarak internet tabanlı ders işledik ama son derslerimizde materyal kullanımını devreye soktum. İlk başlarda kolayla kaçmış olduğumu fark ettim ve son iki dersi biraz daha ilgi ve alakamı yükselterek materyallere dayalı yaptım ve daha eğlenceli geçtiğini fark ettim.” Uzaktan eğitimde sanal sınıftaki öğrenci sayısının az olması karşılıklı soru sorma ve beyin fırtınası yapma gibi yöntemlerin sıklıkla kullanılabilmesine imkân sağladığı ifade edilmiştir. SE7: “Materyal olarak öğrencimle şema ve tablolar çizdik konuyla ilgili özet şeklinde videolar çektik tabi ki bu materyalleri yaparken başta zorlandık ama yaptıkça hem tecrübelendik hem de kolay olduğunu görmüş bulunduk.”

Öğretmen adayları uzaktan eğitimin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal gelişimlerine olumlu yansıdığını ancak sosyal gelişimlerine olumsuz etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. SE9: “Öğrencilerle yaptığımız materyaller, beyin fırtınası vs. onları sürekli düşünmeye sevk ettiğinden dolayı bilişsel anlamda da gelişmesine katkı sağlamıştır. Yine hazırladığımız sunumlar izlediğimiz filmler ve bunların değerlendirmesi de duyuşsal gelişimine katkı sağlamaktadır.” SE13: “Öğrendiklerini uyguladığını ailesinden öğrendim. Örneğin, kapıyı açarken otururken kalkarken bismillah çekmesini, oturarak su içmesini, bir yere girerken selam vermesini, arkadaşlarına öğretmenlerine tebessüm etmesini öğretmeye şu an uyguladığını öğrendim.” SK16: “Eğitim, öğrencimin davranış eğitimini de kapsıyordu. Anne ve babasına hep saygılı olması gerektiğini işledik. Daha sonra ailesinden zaten olumlu dönütler aldım. Bir sonraki haftada diğer öğretmen adayımız ile beraber yapmış olduğumuz “dersimiz sofrada” içerisinde yemekten önce ellerini yıkaması gerektiğinin özellikle altını çizerek bunu mutlaka yapması gerektiğini öğrendi. Uyguladığını annesinden öğrendim. Bu durum beni aynı zamanda çok mutlu etti çünkü öğrencinin beni dikkate aldığını hissettim.” SK6: “Arkadaşlık, yardımlaşma gibi davranışlarda sosyal hayatın dışında okul ortamında daha çok kazanılan davranışlardır. Öğretmenler rol model kişilerdir. Online derslerde öğrencileri birebir görmediğimiz için yanlış bir davranışı düzeltme olanağımız yok ve örnek davranışları gösteremiyoruz. Bu durum öğrencinin sosyal gelişimini olumsuz etkilemektedir.”

Uzaktan Eğitimin Geliştirilmesi ve Sürdürülebilirliği

Uzaktan eğitiminin geliştirilmesini ve sürdürülebilirliğini içeren beşinci ve altıncı tema ile temalar içindeki kodlar Tablo 8’de gösterilmiştir:

Tablo 8. Uzaktan Eğitimin Geliştirilmesi ve Sürdürülebilirliği

Temalar	Kod	Öğretmen Adayı	Öğrenci	Toplam
Uzaktan Eğitimin Geliştirilmesi	Öğrenciler için evde uygun ortam ve teknik altyapının hazırlanması	17	8	25
	Sosyalleşmeye katkı sağlayacak etkinliklerin artırılması	12	9	21
	Karşılıklı diyalog ortamının sağlandığı platformların tercih edilmesi	10	8	18
	Hizmet içi eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi	10	0	10
	Aile işbirliğinin sağlanması	7	0	7
	Hologram ve sanal görüş gözlükleri ile pilot uygulama yapılması	0	2	2

Uzaktan Eğitimin Sürdürülebilirliği	Teknolojik gelişmelerin kaçınılmaz sonucu	22	20	42
	Salgın sürecinin uzama ihtimali uzaktan eğitimi zorunlu kılıyor	18	15	33
	Ekonomik ve zaman açısından tasarruf sağlıyor	12	8	20
	Eğitime erişimi kolaylaştırıyor	13	4	17
	Sosyalleşmeye olumsuz etkisi dikkate alınmalı	10	4	14
	Ölçme-değerlendirme boyutu oldukça yetersiz	11	0	11

Tablo 8’de görüldüğü gibi öğrenciler ve öğretmen adayları, uzaktan eğitimin, hem teknolojinin gelişmesi hem de salgının devamı veya benzerlerinin çıkma ihtimali gibi sebeplerle yakın gelecekte eğitim hayatının önemli bir aktörü olacağını düşünmektedirler. ÖKL22: *“Evet düşünüyorum. Bu kesin. Şimdilik biraz erken ama gelecekte online üniversiteler kurulacak ben buna inanıyorum. Neden çünkü değişim ve gelişim kaçılmaz.”* ÖEO8: *“Evet bence online eğitim için Corona meşaleyi yaktı artık bir sürü online okul açılır, çünkü hastalık bitmeyebilir ve online eğitim devam edilebilir.”* Uzaktan eğitimin eğitime erişimi kolaylaştırdığı ve zaman/ mekân tasarrufu sağladığı için sürdürülebilir olduğu ifade edilmiştir. ÖKO1: *“Uzaktan eğitim yaygınlaşabilir. Çünkü böylesi daha kolay ve masrafsız.”* SE7: *“Eğitim sisteminin değişmemesi için hiçbir sebep göremiyorum ve uzaktan eğitim bu konuda eksikleri kapama öğrencilerini kaliteyi arttırma adına olabileceğini düşünüyorum.”* SE17: *“Öğretmenin işleyemediği dersleri artık online olarak işleyebilir ve konu eksiklerini hızlı bir şekilde kapatabilir.”* Uzaktan eğitimin geliştirilmesi için evde uygun ortam ve teknik altyapının sağlanmasının, karşılıklı diyalog ortamına imkân veren platformların yaygınlaştırılmasının ve hologram ve sanal gözlüklerle eğitim için pilot uygulamaların yapılmasının önemi dile getirilmiştir. ÖKO1: *“Araç gereç eksikleri oluyor. Ev ortamı olduğu için ders saati çevreden ses gelmesi rahatsız ediciydi.”* ÖEO8: *“Evde çok ses oluyor, derse yoğunlaşmakta zorlanıyorum, kendime ait odam bile yok ders yapmak için, zaman, dersin planlanması, sınıf ortamı evde yok.”* SK24: *“Online derste masada oturdum öğrencime de kendi masasında oturmasını söyledim. Dersi online işlesem de bir sınıf ortamı hazırlamak istedim.”* ÖKL19: *“Öğretmenle etkileşime geçilmelidir. Soru sorabilmeliyiz.”* SE10: *“Etkili olabilmesi adına teknolojinin ilerlemiş olduğu şuan ki durum göz önünde bulundurulursa Hologram yardımı ile hem okul ortamı oluşturulmuş olur hem de öğrencinin dikkati biraz daha artmış olur. Aynı şekilde sanal görüş gözlükleri ile ortam dizaynı düzenlenmesi ve öğrencinin okul ortamında hissetmesi sağlanabilir.”*

Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin sosyalleşmeleri için gerekli tedbirlerin alınması, uzaktan eğitimin verimliliğini arttırmak için öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimler yapılması ve aile ile daha fazla işbirliği yapılması uzaktan eğitimin geliştirilme-

si başlığında ifade edilmiştir. SE9: *“Online eğitimin çok faydalı olduğunu düşünüyorum. Ancak daha etkin kullanılabilmesi için öğretmenlere online eğitim hakkında hizmet içi eğitim verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Biz lisans sürecinde böyle bir eğitim almadık.”* SE5: *“Velilerin bu konuda bilgilendirilmesi öğrencilere uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajlarından bahsedilmesi, konferans mahiyetinde online dersler verilmesi gereklidir.”* SE13: *“Öğretmen dersi anlatırken ailelerden destek sağlanmalıdır. Mesela ders başladığı zaman aileler de çocukları kontrol etmelidir sürekli ders dinliyor mu başka bir şeyle ilgileniyor mu diye.”*

Tartışma ve Sonuç

Covid-19 sürecinde İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersinin uzaktan eğitim yöntemiyle yapılabilmesi için bir model ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmanın uygulama safhası şu şekildedir. YDÜİLAF öğretmen adayları, on bir haftalık uzaktan eğitim sürecinin altı haftasını gözlem yaparak ve beş haftasını uzaktan eğitim uygulaması yaparak tamamlamışlardır. Öğretmen adaylarının önce uzaktan eğitim ile ilgili gözlem ve analiz yapmaları, ardından kendi yapacakları uzaktan eğitim için plan yapmaları ve materyal hazırlamaları istenmiştir. Sanal sınıf ortamında yapılan öğretmenlik uygulaması sonrası her hafta değerlendirme yapılmış ve dönem sonunda portfolyo hazırlanarak süreç tamamlanmıştır. Bu uygulama sayesinde öğretmen adaylarının, teknolojik gelişmeler, salgının devamı veya yeni salgınların çıkması gibi sebeplerle gelecekte yaygınlaşması beklenen uzaktan eğitime daha hazırlıklı olmalarının sağlanması hedeflenmiştir. Ayrıca yapılan bu uygulama ile uzaktan eğitimin ve salgın sürecindeki evde kalma mecburiyetinin doğasına uygun biçimde, öğrencilerin en az hareketliliğini sağlayacak şekilde, buldukları yerde öğretmenlik uygulaması yapabilmelerine imkân sağlanmış ve takip edilebilirliği olan uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu süreçte öğretmen adayları DKAB, İHL Meslek Dersleri ve Arapça derslerini öğrencileriyle işlemişlerdir.

Uzaktan eğitim yöntemiyle öğretmenlik uygulaması dersi alan YDÜİLAF son sınıf öğrencisi olan öğretmen adaylarının ve onların öğrencilerinin tecrübelerine dayanarak yapılan araştırmanın nicel bölümünün sonuçları şu şekildedir:

Öğretmenlik uygulamasına katılan ilkokul, ortaokul ve lise öğrencilerinin uzaktan eğitim yoluyla uygulaması yapılan derslerin etkililiğini, verimliliğini ve gerekli olan altyapıya yönelik algılarının tam düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Gündüz ve arkadaşlarının (2018) öğrencilerin kendilerini gerçek bir sınıf ortamında hissedebilmeleri için önemli olduğu düşünülen öğrencilerin sosyal bulunuşluk düzeylerini inceledikleri araştırmada, öğrencilerin sosyal bulunuşluk düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğunu ortaya konulmaktadır (Gündüz vd., 2018).

Kız öğrencilerin uzaktan eğitimin etkililiği ve verimliliğine yönelik algılarının erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Başar ve arkadaşları (2019) *“öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı”* başlıklı araştırmalarında, öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algılarının cinsiyete göre değiştiğini ve erkek öğretmen adayları

nın uzaktan eğitim algılarının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ayrıca aynı çalışmada uzaktan eğitim dersi alma ve uzaktan eğitimi gerekli görme değişkenleri birlikte değerlendirildiğinde uzaktan eğitim algısı üzerinde ortak etkilerinin olmadığı ifade edilmektedir (Başar vd., 2019). Fidan (2016) ise “uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları ve epistemolojik inançları” başlıklı çalışmada, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumları ile cinsiyet ve bölüm değişkenleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmiştir. Çalışmada erkeklerin uzaktan eğitim algılarının kadınlara göre daha yüksek olduğu sonucu ortaya konulmuştur. Ayrıca aynı çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeyi ile öğrenmenin çabaya ve öğrenmenin yeteneğe bağlı olduğu inanç düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Fidan, 2016). Cinsiyet değişkeni ile uzaktan eğitim algısı arasındaki ilişkinin bu çalışmada kız öğrenciler lehine çıkması ve kız öğrencilerin algısının daha yüksek olmasının sebebi olarak, yaşları sebebiyle kız öğrencilerin uzaktan da olsa yapılan eğitime daha fazla motive olmalarıyla açıklanabilir.

İlkokul ve lise öğrencilerinin uzaktan eğitim yoluyla yapılan öğretmenlik uygulamasını ortaokul öğrencilerine göre daha yüksek düzeyde etkili ve verimli olarak algıladıkları tespit edilmiştir. Uzaktan eğitim yoluyla yapılan İlahiyat Fakültesi öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında DKAB, İHL Meslek Dersleri veya Arapça gibi işlenen derslerdeki farklılığın öğrencilerin uzaktan eğitimle ilgili algılarını değiştirmediği belirlenmiştir. Evinde kendisine ait çalışma odası olan öğrencilerin uzaktan eğitim için altyapı yeterliliğine yönelik algılarının diğer öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. “Evde eğitime ilişkin öğretmen, öğrenci ve veli görüşleri” başlıklı çalışmada Işık (2019), ev şartlarının yetersizliği, öğrencinin akranlarıyla olamaması, eğitim-araç gereçlerinin yetersizliği gibi sorunların ev ortamındaki eğitimde en sık karşılaşılan sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasının kullanıldığı çalışmada bu olumsuzlukların giderilebilmesi için çocuğun günün belli saatlerinde okula gitmesi, ev şartlarının elverişli hale getirilmesi, düzenli ve disiplinli bir eğitim verilmesi önerileri getirilmiştir (Işık, 2019).

Araştırmanın nitel bölümünün sonuçları ise şu şekildedir:

Uzaktan eğitimin avantajları olarak; öğrencilerin kendilerini daha rahat hissettikleri, soru sorma ve cevap verme hususunda kendilerini daha iyi ifade ettikleri, öğretmenin öğrencisi ile daha yakından ilgilenebildiği, zamanın daha verimli kullanılabilirdiği, öğrencilerle daha fazla etkinlik yapılabilirdiği ve aileyi eğitimin içine daha fazla çekebilme potansiyelinin oluştuğu belirlenmiştir. Özgöl ve arkadaşları (2017), uzaktan eğitim uygulamasına yeni başlanan bir devlet üniversitesindeki öğrenci ve öğretmen elemanlarıyla yaptıkları “örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretmen elemanı değerlendirmeleri” başlıklı çalışmalarında, uzaktan eğitim öğrencilere ekstra zaman kazandırması açısından avantaj sağladığını ortaya koymaktadırlar. Nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yöntemiyle yapılan çalışmada, uzaktan eğitimin zamandan ve mekândan bağımsız oluşunun ve derslerin tekrar izlenmesine olanak sunmasının öğrencilere avantaj sağladığı ifade edilmektedir (Özgöl vd., 2017).

Uzaktan eğitimin sınırlılıkları olarak; öğrencilerin derse devam ve motive olma konusunda sıkıntılar yaşandığı, öğrencilerin hazır bulunuşluklarının düşük olduğu, öğrencilerin sosyalleşmesine ve aralarındaki işbirliği, dayanışma ve takım çalışmasına olumsuz yansdığı, internet kesintileri, yeterli tablet, bilgisayar olmaması gibi sebeplerin eğitime erişimi zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Özgöl ve arkadaşları (2017) yaptıkları araştırmada, öğrencilerin uzaktan eğitimle verilen dersleri önemsemediği ve derse katılımın az olduğunu ortaya koymuşlardır (Özgöl vd., 2017). Paydaşların görüşlerine göre ev okullarının Türkiye’de uygulanabilirliği hakkındaki çalışmasında Kartal (2014), velilerin evde yapılan eğitim sürecinde disiplin sağlama konusunda sıkıntı yaşayacaklarını, çocuklarını derslere motive edemeyeceklerini ve çocuklarının evde a-sosyal olacaklarını düşündüklerini ortaya koymuştur (Kartal, 2014).

Uzaktan eğitimde kullanılan yöntemler olarak; en çok slayt, video, kısa film ve animasyon gibi görsel ve teknolojiye dayalı içeriklerin kullanıldığı, sanal sınıftaki öğrenci sayısının az olması karşılıklı soru sorma ve beyin fırtınası yapma gibi yöntemlerin sıklıkla kullanılabilmesine imkân sağladığı belirlenmiştir. Evde eğitim hizmetleriyle ilgili yapılan bir araştırmada, en çok video izleme gibi internet kaynaklı içeriklerin tercih edildiği ifade edilmektedir (Aslan, 2017). Yabancı dil eğitiminde senaryo temelli etkileşimli videoların kullanımı hakkında yapılan bir araştırmada da animasyon, resim ve videolarla desteklenen içeriğin, öğrencilerin dikkatini derse çekmede ve daha anlaşılır bir öğrenme ortamı oluşturmada etkili olduğu ortaya konulmuştur (Taşlıbeyaz, 2018). Üniversite öğrencilerinin ve öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algıları hakkındaki başka bir araştırmada da, uzaktan eğitimde eş zamanlı tartışma ve beyin fırtınası yapma imkânının oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir (Erfidan, 2019).

Uzaktan eğitimin öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal gelişimlerine olumlu yansdığı ancak sosyal gelişimlerine olumsuz etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle din eğitiminde öğretilmek istenen değerlerin, uzaktan eğitimin öğrenci ve aile ile daha yakından teması fırsat sağladığı için davranışlara yansmasının daha kolay ve dönütünün daha hızlı olduğu belirlenmiştir. Karakuş ve arkadaşları (2020) tarafından öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri hakkında yapılan araştırmada, iletişimin yalnızca teknik bir araç vasıtasıyla sağlandığı uzaktan eğitim süreci, öğrencilerin sosyal becerilerini olumsuz yönde etkilediği, öğrencilerin daha çok bireysel davranışlar sergiledikleri ve grup içi davranışlarının sınırlandığı ortaya konulmuştur (Karakuş, 2020). Aymen Peker ve Taş (2017) tarafından evde fen eğitimi konulu araştırmada, ev ortamında bireyselleştirilmiş eğitimin öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal gelişimi üzerinde yüksek düzeyde olumlu etkisi olduğu ortaya konulmuştur (Aymen Peker ve Taş, 2017).

Uzaktan eğitimin, hem teknolojinin gelişmesi hem de salgının devamı veya benzerlerinin çıkma ihtimali gibi sebeplerle yakın gelecekte eğitim hayatının parçası olacağını düşünen öğrenciler ve öğretmen adayları, uzaktan eğitimin sürdürülebilir olması için, evde uygun ortam ve teknik altyapının sağlanmasının ve interaktif diyalog

ortamına imkân veren platformların yaygınlaştırılmasının önemine dikkat çekmişlerdir. Yabancı dil dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirildiği bir araştırmada, etkileşim içerisinde olan öğrencilerin eğitime katılmaya daha gönüllü oldukları ve öğretmenleriyle rahat bir şekilde iletişim kurabilecekleri öğretim uygulamalarını tercih ettikleri ifade edilmektedir (Eroğlu ve Kalaycı, 2020). 2018 yılında güncellenen öğretmen yetiştirme programlarına getirilen “Açık ve Uzaktan Öğrenme” dersinin geliştirilmesi hakkındaki bir araştırmada, “Açık ve Uzaktan Öğrenme” dersinin teknoloji kullanımı becerilerine dönük kapsamlı ve bütüncül bir bakışla yapılabilecek bir ders olarak görülmesinin ve branşlara göre etkinliklerin planlanmasının gerekliliği ortaya konulmaktadır (Usta vd., 2019). Covid-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ile salgının pedagojik yansımalarını inceleyen iki ayrı araştırmada, Covid-19 salgını vb. eğitimi aksatacak olaylardan ötürü, okul öncesinden yükseköğretime kadar her kademede, uygulamalı ve teorik dersler için uzaktan eğitim yöntemine uygun müfredatlar ve içeriklerin geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Can, 2020; Kahraman, 2020).

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunulabilir:

Covid-19 sürecinde YDÜİLAF son sınıf öğrencileriyle yapılan uzaktan eğitim yoluyla öğretmenlik uygulaması dersi, şimdiye kadar ağırlıklı teorik derslerin işlendiği uzaktan eğitimde uygulamalı derslerin de aktif katılımı ile işlenebileceğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesine yönelik akreditasyon standartlarının belirlenmesi ile müfredat ve içerik çalışmalarının yapılması önerilebilir.

İzlemeye dayalı uzaktan eğitim yöntemlerine (asenkron) nazaran daha kalıcı ve işlevsel bir role sahip olan karşılıklı etkileşime dayalı eğitim platformlarının ve uygulamalarının (senkron) yaygınlaştırılması için altyapı çalışmalarının artırılması önerilebilir. Böylelikle öğrencilerin sosyalleşmelerine katkı sağlanmış olabilir.

Uzaktan eğitimin önündeki en önemli engellerden biri olan ev ortamının hazır olmaması ve teknik altyapı desteğinin yetersiz olması, ailelere yönelik yapılacak eğitimlerle, uzaktan eğitimin önemi anlatılarak azaltılabilir.

Öğretmen yetiştirme programlarına getirilen “Açık ve Uzaktan Öğrenme” dersinin İlahiyat Fakültelerinde de verilmesine başlanabilir. Böylelikle İlahiyat Fakültesi’ndeki öğretmen adaylarının DKAB ve İHL Meslek derslerini uzaktan eğitim yoluyla vermeleri ile ilgili yeterli ve becerileri geliştirmeleri ve alanları ile ilgili materyal ve etkinlik tasarımı yapmaları sağlanabilir.

Uzaktan eğitimde disiplin ve motivasyon sorunlarını azaltmak için öğrencilere uzaktan eğitim ile bilgilendirmeler yapılabilir, aileler bu süreçte çocuklarının kontrol ve motivasyonlarını sağlamaları yönünde bilinçlendirilebilir.

Bu araştırma uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesine yönelik nadir çalışmalardan biridir. Bu bağlamda uygulamalı derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesine yönelik modeller geliştirme ve paydaşların görüşlerini değerlendirmeye yönelik araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- AA, ANADOLU AJANSI (2020a). *KKTC'de Kovid-19 tedbirleri virüsün yayılmasını yavaşlattı*. Dünya, Koronavirüs. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kktcde-kovid-19-tedbirleri-virusun-yayilmasini-yavaslatladi/1799629>
- AA, ANADOLU AJANSI (2020b). *Salgına karşı dünya hangi önlemleri aldı, Türkiye neler yaptı*. Dünya, Koronavirüs. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/salgina-karsi-dunya-hangi-onlemleri-aldi-turkiye-neler-yapti/1811298>
- AK, A., ORAL, B., & TOPUZ, V. (2018). Marmara Üniversitesi teknik bilimler meslek yüksekokulu uzaktan öğretim sürecinin değerlendirilmesi. *Bilim, Eğitim, Sanat ve Teknoloji Dergisi*, 2(1), 71-80.
- AKYILDIZ, S., ALTUN, T., & KASIM, Ş. (2020). Adaylık eğitimi uygulama sürecinin aday öğretmenlerin görüşlerine göre incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 117-131. <https://doi.org/10.21733/ibad.655108>
- ASLAN, A. (2017). *Evde eğitim hizmetlerinde yer alan öğretmen, veli ve yetkililerin evde eğitim hizmetlerine yönelik görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağrı.
- AYMEN PEKER, E., & TAŞ, E. (2017). Evde eğitim uygulaması üzerine bir durum çalışması: evde fen eğitimi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 139-173.
- BAKİOĞLU, A., & CAN, E. (2014). *Uzaktan eğitimde kalite ve akreditasyon*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- BAŞAR, M., ARSLAN, S., GÜNSEL, E., & AKPINAR, M. (2019). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim algısı. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 3(2), 14-22.
- BOZKURT, A. (2017). Türkiye'de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 85-124.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analizi kitabı* (27. basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/978975680274>
- CAN, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye'de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 11-53.
- CRESWELL, J. W. (2019). *Karma yöntem araştırmalarına giriş* (M. Sözbilir, Çev.; 2. basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. <https://doi.org/10.14527/9786053184720>
- ERFİDAN, A. (2019). *Derslerin uzaktan eğitim yoluyla verilmesiyle ilgili öğretim elemanı ve öğrenci görüşleri: Balıkesir Üniversitesi örneği* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

- EROĞLU, F., & KALAYCI, N. (2020). Üniversitelerdeki zorunlu ortak derslerden yabancı dil dersinin uzaktan ve yüz yüze eğitim uygulamalarının karşılaştırılarak değerlendirilmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(1), 236-265.
- FİDAN, M. (2016). Uzaktan eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları ve epistemolojik inançları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 536-550. <https://doi.org/10.16986/HUJE.2016016666>
- GÖK, T. (2015). The evaluations of the college students' perceptions on distance education from the point of the technical and educational factors. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 16(2), 84-93. <https://doi.org/10.17718/tojde.19025>
- GÜNDÜZ, A., AYDEMİR, M., & KARAMAN, S. (2018). Eş-Zamanlı sanal sınıf ortamındaki uzaktan eğitim öğrencilerinin sosyal bulunuşluk düzeylerinin demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 83-95. <https://doi.org/10.19126/suje.379981>
- İŞİK, E. (2019). *Evde eğitime ilişkin öğretmen, öğrenci ve veli görüşleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- İŞMAN, A. (2011). *Uzaktan eğitim* (4. basım). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- KAHRAMAN, M. E. (2020). COVID-19 salgınının uygulamalı derslere etkisi ve bu derslerin uzaktan eğitimle yürütülmesi: temel tasarım dersi örneği. *MÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 6(1), 44-56. <https://doi.org/10.46641/medeniyesanat.74173>
- KARAKUŞ, N., UCUZSATAR, N., KARACAOĞLU, M. Ö., ESENDEMİR, N., & BAYRAKTAR, D. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik görüşleri. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 19, 220-241. <https://doi.org/10.29000/rumelide.752297>
- KARTAL, S. E. (2014). *Eğitim paydaşlarının görüşlerine göre alternatif bir okul: Ev okulları* (Yayınlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- KILIÇ, C., BAYRAK, M., & KARAMAN, S. (2017). Uzaktan eğitim öğrencilerinin staj uygulama deneyimlerinin incelenmesi: uzaklığın getirdiği farklılıklar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(5), 1021-1032.
- MEB, KKTC. (2020a). *Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın koronavirüs ile ilgili ivedi olarak aldığı tedbirler*. <http://www.mebnet.net/?q=content/Milli-e%C4%9Fitim-ve-k%C3%BClt%C3%BCr-bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%E2%80%99n%C4%B1n-koronovir%C3%BCs-ile-ilgili-ivedi-olarak-ald%C4%B1%C4%9F%C4%B1-tedbirler>
- MEB, KKTC. (2020b). *Yükseköğretim Kurumları için basın açıklaması*. Yükseköğretim kurumları için basın açıklaması. <http://www.mebnet.net/?q=content/y%C3%BCksek%C3%B6%C4%9Fretim-kurumlar%C4%B1-i%C3%A7in-bas%C4%B1n-a%C3%A7%C4%B1klamas%C4%B1>
- MEB, KKTC. (2020c). *Kesintisiz Eğitim Sistemi*. Uzaktan eğitim için ders zili pazartesi günü eğitim mebn.net 'te çalıyor. <http://www.mebnet.net/?q=node&page=4>
- MEB (2020). *Uzaktan eğitim okullar açıldıktan sonra da sürecek*. Bakan Selçuk eğitim gündemini değerlendirdi. <http://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-egitim-gundemini-degerlendirdi/haber/21082/tr>

- ÖZER, M. (2020). Türkiye’de COVID-19 salgını sürecinde millî eğitim bakanlığı tarafından atılan politika adımları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 28(3), 1124-1129. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.722280>
- ÖZGÖL, M., SARIKAYA, İ., & ÖZTÜRK, M. (2017). Örgün eğitimde uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğrenci ve öğretim elemanı değerlendirmeleri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 7(2), 294-304. <https://doi.org/10.5961/jhes.2017.208>
- ŞAD, S. N., & AKDAĞ, M. (2010). Evde eğitim. *Millî Eğitim Dergisi*, 40(188), 19-31.
- TAŞLIBEYAZ, E. (2018). İngilizce eğitiminde kullanılan senaryo temelli etkileşimli videolara yönelik öğrenci görüşleri. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 26(1), 21-28. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.374832>
- UNESCO. Scientific and Cultural Organization. (2020). *How are countries addressing the Covid-19 challenges in education? A snapshot of policy measures*. [Global Education Monitoring Reports]. UNESCO.
- USTA, İ., İŞCAN, A., & YİĞİT, B. (2019). Açık ve uzaktan öğrenme dersinin geliştirilmesine dönük eğitim fakültesi uzman görüşlerinin belirlenmesi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 37-52.
- UŞUN, S. (2006). *Uzaktan eğitim*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- WHO. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) pandemic*. Coronavirus disease 2019 22 Ekim. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>
- YDÜ. (2020). *Yakın Doğu Üniversitesi uzaktan (online) eğitim sistemine geçiyor. yeni tip koronavirüs (kovid-19) salgınına karşı önlem amacıyla eğitime ara verilmesi*. <https://neu.edu.tr/yeni-tip-koronavirus-kovid-19-salginina-karsi-onlem-amaciyla-egitime-ara-verilmesi-karari-dogrultusunda-yakin-dogu-universitesi-ile-yakin-dogu-koleji-uzaktan-online-egitim-sistemine-geciyor/>
- YILDIRIM, A., & ŞİMŞEK, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YÖK. (2020a). *Üniversitelerde uygulanacak uzaktan eğitime ilişkin açıklama*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/universitelerde-uygulanacak-uzaktan-egitime-iliskin-aciklama.aspx>
- YÖK. (2020b). *Öğretmen adayı öğrencilere müjde*. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2020/ogretmen-adayi-ogrencilere-mujde.aspx>
- YURTKORU, E. S., ÇİNKO, M., & DURMUŞ, B. (2018). *Sosyal bilimlerde SPSS’le veri analizi* (7. basım). İstanbul: Beta Basım Yayın.